

Omówienia i recenzje

J. Bukowska-Gedigowa, KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH W DORZECZU GÓRNEJ ODRY, Prz. Arch., t. 23: 1975, s. 83-179, 38 rycin w tekście.

W ostatnich latach ukazała się dość spora ilość publikacji dotyczących problematyki kultury pucharów lejkowatych, tak sprawozdań z badań, jak i opracowań ogólniejszych. Niestety nie wszystkie jeszcze materiały, które wzbogaciłyby wiedzę o tej tak istotnej dla neolitu polskiego kulturze, doczekały się opracowań. Dobrze się więc stało, że materiały z terenu dorzecza górnej Odry zostały zebrane i przedstawione w formie monografii. Fakt ten jest tym cenniejszy, że materiały te związane z grupą morawską kultury pucharów lejkowatych, pochodzące w większości z drobnych stanowisk badanych przez amatorów, nie były znane ogółowi archeologów. Takich monograficznych opracowań doczekały się wcześniej tereny sąsiednie: Dolny Śląsk¹, Morawy², Czechy³. Omawiana publikacja wypełnia więc istniejącą lukę, zamykając cykl opracowań związanych z grupą morawską kultury pucharów lejkowatych.

Praca, jak każde opracowanie monograficzne, porusza zasadniczo wszystkie problemy związane z kulturą materialną, brak w niej tylko analizy wyrobów krzemiennych. Winy za ten fakt wprawdzie nie ponosi autorka, gdyż ma to być tematem osobnego opracowania, niemniej jednak wspomniany brak ograniczył nasze poznanie całości zagadnienia. W ostatnich latach badacze neolitu przywiązują dużą wagę do problemów krzemieniarstwa, traktowanych trochę po macoszu w starszych opracowaniach. Nie jest wykluczone, że obok analizy ceramiki opracowanie wyrobów krzemiennych mogłoby być ważnym czynnikiem pomagającym w ustaleniach chronologicznych.

Najobszerniejszy rozdział to analiza ceramiki. W części tej została przeprowadzona pełna klasyfikacja typologiczna materiału oraz ustalona pozycja chronologiczna wydzielonych typów i odmian. Bardzo cenną rzeczą jest podanie definicji omawianych kolejno typów, co ułatwia korzystanie z pracy i pozwala uniknąć wielu nieporozumień. Takie ustawienie analizy materiału ważnych czynników. Jedno komunikatywne, ciąży na nim jednak brak dwóch ważnych czynników. Jednym z nich jest brak danych ilościowych dotyczących analizowanego materiału. W podanej formie analizy nie możemy się dowiedzieć, ile dokładnie wystąpiło naczyń danego typu na danym stanowisku, jak wyglądają na tychże stanowiskach fragmenty dające się zakwalifikować do któregoś z typów, jaki wreszcie jest ilościowy stan materiału masowego. Informacji tych nie dostarcza również zamieszczony na końcu katalog stanowisk. Oczywiście nie odgrywa to decydującej roli przy rozważaniach chronologicznych, którym została podporządkowana analiza, ale mogłoby się przydać do wyrobienia sobie poglądu na ogólną sytuację materiałową na danym stanowisku, jak też dla celów porównawczych, co dla niektórych osób

¹ W. Wojciechowski, *Kultura pucharów lejkowatych na Dolnym Śląsku*, praca doktorska.

² A. Houštova, *Kultura nálevkovitých poharů na Moravě*, „*Fontes Archaeologici Pragenses*”, t. 3: 1960.

³ E. Štiková, *Neolitická skupina nálevkovitých poharů v Čechách*, AR, t. 6: 1954, s. 369-392.

korzystających z pracy może być nie bez znaczenia. Wydaje się ponadto, że podanie informacji tego typu w skondensowanej formie (np. zestawienia tabelaryczne) byłoby bardzo potrzebne. Celowe mogłoby być też podanie przy omawianiu typów danych technologicznych naczyń wchodzących w ich skład. Dane tu autorka zamieszcza wprawdzie, lecz tylko w ujęciu zbiorczym, przy omawianiu garncarstwa jako jednej z dziedzin gospodarki.

W rozdziale dotyczącym rozważań chronologicznych została przeprowadzona bardzo szczegółowo krytyka dotychczas znanych źródeł. Krytyka ta dotyczy przede wszystkim przydatności danych stratygraficznych zaobserwowanych na stanowisku w Raciborzu Ocicach⁴. Dane z Ocic miałyby przemawiać za istnieniem na tym stanowisku najstarszej fazy osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, synchronizowanej z horyzontem starszym od wyznaczonego przez warstwę Jevišovice C₂. Z przeprowadzonej bardzo szczegółowej krytyki publikowanych analiz sytuacji stratygraficznych skupisk jam może rzeczywiście wynikać tylko jedno, mianowicie, że jamy z materiałem kultury pucharów lejkowatych są starsze od jam zawierających materiały grupy ocickiej kultury lendzielskiej. Zestaw form ceramicznych występujących w obiektach kultury pucharów lejkowatych nie jest natomiast jednoznacznie określony. Są to przeważnie formy, które występują również w fazach młodszych. Jedyny egzemplarz uznany przez autorkę za zabytek potwierdzający występowanie najstarszych materiałów na tych terenach i mający według autorki analogie w materiałach morawskich (pucharek typu I2) wydaje się być nie pucharem, lecz garnkiem workowatym. Różnice pomiędzy smukłym pucharem lejkowatym a garnkiem workowatym dotyczą stosunku wysokości szyjki względem wysokości całego naczynia. Z definicji podanej przez autorkę wynika, że puchary to te naczynia, których lejkowato rozchylona szyjka zajmuje od $\frac{1}{3}$ do $\frac{2}{5}$ wysokości całego naczynia. Można więc wyciągnąć z tego wniosek, że naczynia, których szyjka jest mniejsza niż $\frac{2}{5}$ wysokości całego naczynia, autorka uważa już za garnki workowate. Z zamieszczonego rysunku⁵ wynika, że naczynie określone przez autorkę jako smukły puchar jest po prostu garnkiem workowatym, ponieważ jego szyjka zajmuje ok. $\frac{1}{6}$ wysokości całego naczynia, w związku z tym okaz ten nie może stanowić podstawy chronologicznej. Jak wiadomo, garnki workowate są naczyniami, które występują również w najmłodszych fazach rozwojowych kultury pucharów lejkowatych. Z powyższego wynikałoby zatem, że do zaprezentowanej przez autorkę próby wydzielenia najstarszej fazy kultury pucharów lejkowatych na terenie dorzecza górnej Odry należałoby podejść z dużą rezerwą.

Wydzielona przez autorkę faza II, odpowiadająca horyzontowi wyznaczonemu przez warstwę C₂ z Jevišovic, nie jest również bogato reprezentowana. Jak przyznaje sama autorka, wydzielone przez nią niektóre typy ceramiczne kontynuują się i w horyzoncie młodszym, odpowiadającym warstwie Jevišovice C₁. W materiale tym występują jednak egzemplarze mające ściśle analogie w tym horyzoncie. Przemawia to za penetracją ludności kultury pucharów lejkowatych w horyzoncie Jevišovice C₂, na terenach dorzecza górnej Odry.

Najbogaciej reprezentowana jest faza młodsza, odpowiadająca horyzontowi wyznaczonemu przez warstwę Jevišovice C₁. Duża ilość form wskazuje na niepodważalną przynależność ich do tego horyzontu. Fakt ten potwierdzają ponadto groby ciałopalne z Pietrowic Wielkich⁶, mające ściśle analogie na stanowisku w Ohrozimiu. W fazie tej (C₁) pojawia się ornamentyka żłobkowana, co skłania autorkę do zastanowienia, czy można w przypadku wspomnianych materiałów

⁴ J. K. Kozłowski, *Zagadnienie chronologii relatywnej neolitu i eneolitu na Górnym Śląsku*, „Silesia Antiqua”, t. 6: 1964, s. 21-38.

⁵ Rysunek 26 e, s. 115.

⁶ J. Bukowska-Gedigowa, *Eneolityczne cmentarzysko ciałopalne w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 6 (w druku).

mówić jeszcze o kulturze pucharów lejkowatych, czy już o wczesnej fazie kultury ceramiki promienistej. Wobec takiego postawienia sprawy źle się stało, że w pracy została przyjęta generalna zasada wydzielenia na stanowiskach wielokulturowych (chodzi mi w tym wypadku tylko i wyłącznie o stanowiska z współwystępowaniem materiałów kultury pucharów lejkowatych i kultury ceramiki promienistej) materiałów „mających cechy wyraźnie typowe dla kultury pucharów lejkowatych lub przemawiające za ich przynależnością do tego zespołu”. Wydaje się, że postępując w ten sposób autorka pozbawiła się możliwości zaobserwowania związków, jakie zachodzą pomiędzy wyżej wymienionymi materiałami. Nie jest wykluczone, że wybierane z omawianych zespołów typowe materiały kultury pucharów lejkowatych zostały wyrwane z ich naturalnego kontekstu. Jest to oczywiście sugestia, którą należałoby sprawdzić. Związki takie zostały bowiem zaobserwowane na stanowisku w Bronocicach, woj. Kielce, choć brak dla nich jeszcze dokładniejszych ustaleń.

Barbara Baczyńska